

Recenzje

Katarzyna Maria PŁAWECKA

*Przygotowanie polonistyczne uczniów wiejskich gimnazjów
w perspektywie dalszego kształcenia
(na przykładzie gminy Laskowa)*

Kraków 2013

Odkąd w strukturze polskiego szkolnictwa ponownie wydzielono gimnazjum jako odrębny etap edukacyjny (od 1999 roku), jest ono nieprzerwanie obiektem zainteresowania zarówno znawców oraz badaczy problematyki edukacyjnej, jak i szerokiej opinii publicznej. Stanowi z jednej strony przedmiot wieloaspektowych badań naukowych, z drugiej — gorących dyskusji medialnych. W publicznej debacie ocenia się zasadność utworzenia szkoły gimnazjalnej oraz efekty jej dydaktyczno-wychowawczej pracy, kreując najczęściej dość pesymistyczny obraz tego etapu kształcenia. Tworzą go z reguły ekspresywnie formułowane, potoczne wyobrażenia i sądy, które rzadko mają oparcie w gruntownych rozpoznaniach ocenianego zjawiska. Ujęcia diagnostyczne, choć najrzetelniejsze w ukazywaniu kondycji gimnazjum i gimnazjalistów, pozostają ciągle w cieniu krzykliwej publicystyki. W takiej sytuacji należy szczególnie dbać o upowszechnianie dorobku naukowego, będącego efektem badawczego oglądu rzeczywistości szkolnej i różnych jej aspektów.

Wydana w 2013 roku przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie książka Katarzyny Marii Pławeckiej *Przygotowanie polonistyczne uczniów wiejskich gimnazjów w perspektywie dalszego kształcenia (na przykładzie gminy Laskowa)* należy do sporej już grupy rzetelnych pod względem metodologicznym opracowań problematyki gimnazjalnej. Autorka podejmuje w niej zagadnienia wyrównywania szans edukacyjnych i motywowania młodzieży zamieszkującej obszar wiejski do dalszego kształcenia się przez odpowiednio zorganizowaną polonistyczną edukację gimnazjalną. Bada więc sposób i skuteczność realizacji jednej z podstawowych idei, która decydowała o wyodrębnieniu gimnazjum w strukturze organizacyjnej szkoły ogólnokształcącej, a także zdolność polonistycznego kształcenia i wychowania do wzmacniania procesów samokształceniowych oraz aspiracji edukacyjnych młodzieży, istotnych w perspektywie dalszego kształcenia się, zwłaszcza w przypadku uczniów ze środowiska wiejskiego.

Podstawą prezentowanej w monografii diagnozy edukacyjnej są wyniki badań, jakie Katarzyna Pławecka przeprowadziła w latach 2005—2007 wśród 417 uczniów klas I i III dwóch szkół gimnazjalnych gminy Laskowa (s. 97). Charakteryzują one osiągnięcia przez wiejskie gimnazja efekty pracy w zakresie przygotowania do samokształcenia i wzmacniania aspiracji edukacyjnych młodzieży w określonym czasie. Zarysowują też nowe, nabierające coraz większego znaczenia ich determinanty (np. zwiększającą się rolę Internetu jako jednego z najważniejszych źródeł informacji; przeobrażenia cywilizacyjno-kulturowe, które osłabiają tradycyjne więzi łączące członków wiejskiej wspólnoty, czy działania wolnego rynku jako istotnego regulatora procesów emancypacyjnych). Nadto zaprezentowana w książce diagnoza edukacyjna obejmuje środowisko o silnym poczuciu własnej tożsamości, co w sytuacji renesansu lokalności w zglobalizowanym świecie stwarza mocne podstawy do rozwoju kapitału obywatelskiego. Katarzyna Pławecka w różnych fragmentach naukowego opracowania i w różny sposób podkreśla ten charakterystyczny rys miejscowej społeczności — wspólnoty: odwołując się do wyraźnej świadomości zakorzenienia, społeczność ta ma szansę budować swoją podmiotowość i aktywność, zorientowaną na rozwój własny każdego z jej członków i regionu. W tym ma swe źródło wysoka dziś ranga polonistycznej edukacji regionalnej.

Recenzowana książka składa się ze *Wstępu*, z pięciu rozdziałów oraz *Zakończenia* i obszernego *Aneksu*. Tworzą one, jak zaznacza Autorka, objaśniając kompozycję monografii, dwie części opracowania: teoretyczną — rozdziały I i II, oraz diagnostyczno-projektującą — rozdziały III, IV, V (zob. s. 17—18). Porządek rozważań wyznacza natomiast poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania: „Jaki jest stosunek młodzieży do własnej edukacji? Kiedy osiąganie przez młodych ludzi poszczególnych etapów edukacji pojmowane jest w kategoriach sukcesu życiowego? Jakie czynniki mają wpływ na kształtowanie się dążeń oraz na powodzenia i niepowodzenia edukacyjne młodzieży wiejskiej? Jaką rolę pełni etap gimnazjum w przygotowaniu uczniów do samokształcenia i kontynuacji dalszej nauki?” (s. 17).

Rozwijany w badawczym ujęciu tych problemów przewód myślowy opiera się na przekonaniu, że przygotowanie uczniów do dalszej nauki, traktowane jako odpowiednio zorganizowany i dobrze przemyślany proces edukacyjny, jest istotne na każdym etapie kształcenia, ale w gimnazjum w sposób szczególny. Jego uczniowie są bowiem w przełomowym dla ich dalszego życia momencie (okres dorastania), który ma kluczowe znaczenie dla rozpoznawania i rozwijania własnego potencjału intelektualnego. Szkoła gimnazjalna, a zwłaszcza najmocniej ukierunkowana na osobową formację uczniów edukacja humanistyczna, ma wspomagać te procesy. Ich efektywność determinują jednak liczne i ciągle zmieniające się czynniki zewnętrzne. Katarzyna Pławecka charakteryzuje złożoność i zmienność różnych cywilizacyjno-kulturowych uwarunkowań edukacji, ale najmocniej koncentruje się na jej środowiskowych determi-

nantach. Określają one bowiem w znacznym stopniu możliwości i efekty pracy dydaktyczno-wychowawczej wiejskiego gimnazjum.

Dwa pierwsze, teoretyczne rozdziały monografii: *Edukacja humanistyczna w środowisku wiejskim* i *Kształcenie humanistyczne w gimnazjum — cele, uwarunkowania procesu kształcenia* orientują czytelnika w założeniach (projekty i postulaty ministerialne), zadaniach (dokumenty oświatowe) oraz opisanych w literaturze socjologiczno-pedagogicznej determinantach i specyfice edukacji humanistycznej, realizowanej w środowisku wiejskim. Ukazują jej istotę, cele, ewolucję, a także nowe wyzwania, jakie stawia przed nią XXI wiek. Za szczególnie ważną w kontekście tych ostatnich Autorka uznaje realizację formacyjnych celów edukacji humanistycznej. W świecie gwałtownych i zasadniczych zmian cywilizacyjno-społecznych istotę współczesnego kształcenia i wychowania humanistycznego widzi — podzielając stanowisko przywoływanych w opracowaniu badaczy problemu — w udzielaniu wychowankowi pomocy w rozumieniu problemów współczesnego świata i jego wewnętrznych konfliktów oraz uczeniu go godziwego życia w rzeczywistości, jaką określa aksjologiczny zamęt i stały konflikt między orientacją ku materialnym sukcesom za wszelką cenę a orientacją ku wartościom (s. 20). Akcentując takie zobowiązania edukacji humanistycznej, zwraca uwagę na dorobek antropocentryczno-kulturowego nurtu dydaktyki literatury i języka (Jan Polakowski, Zenon Uryga, Anna Dyduchowa, Maria Jędrychowska, Zofia Agnieszka Kłakówna). Ogniskuje on uwagę na osobie ucznia i na jego rozwoju, co wiąże się ze stałą koniecznością rozpoznawania potrzeb, dążeń, zainteresowań i oczekiwań młodego człowieka oraz z udzielaniem mu stosownej pomocy w budowaniu siebie i ludzkiego świata w „płynnej nowoczesności”. Edukacja polonistyczna ma bowiem charakter aksjologiczny.

Ze względu na podstawowy przedmiot badania — efektywność edukacji polonistycznej we wzmacnianiu motywów i w przygotowaniu uczniów wiejskiego gimnazjum do dalszego kształcenia — najwięcej uwagi, co zaznaczono już wcześniej, poświęca Autorka książki środowisku, w jakim młodzież wzrasta. Charakteryzując edukację wiejską na tle prowadzonej w mieście, weryfikuje stereotypowe wyobrażenia o niej przez odwołanie do bogatej literatury i wyników badawczych ustaleń znawców problematyki. Konfrontuje specyficzne potrzeby tego środowiska z ofertą gimnazjalnego kształcenia humanistycznego, zawartą w ministerialnych rozporządzeniach, częściej — w postulatach i projektach niwelowania różnic w poziomie kompetencji kulturowych i językowych osiąganym przez uczniów wiejskich i miejskich szkół. Zwraca uwagę na tradycyjnie istotną w środowisku wiejskim rolę szkoły, nauczycieli i rodziny w planowaniu przez młodzież dalszej nauki oraz w budowaniu wysokiej rangi wykształcenia w systemie uznawanych przez nią wartości.

Taka zawartość myślowa dwóch pierwszych rozdziałów stanowi teoretyczną podbudowę treści zamieszczonych w diagnostyczno-projektującej części monografii. Wprowadza do niej rozdział III *Obszar badań i założenia badawcze*

monografii, który prezentuje opis gminy Laskowa oraz problematykę, a także przebieg i metodologię przeprowadzonych na jej terenie badań. W ich organizacji oraz repertuarze narzędzi diagnozy odbija się zarysowana w pierwszej części monografii złożoność problematyki współczesnej edukacji humanistycznej oraz specyficzne cechy badanej zbiorowości. Zamieszkuje ona tereny górskie, które wchodzi w skład gminy Laskowa, położonej w północno-wschodniej części powiatu limanowskiego (województwo małopolskie). Ukształtowanie terenu decyduje nie tylko o jego malowniczości, ale i gęstości zaludnienia, rozproszonym osadnictwie, rolnictwie jako jednym z podstawowych źródeł utrzymania czy o dostępie do edukacji szkolnej. Określa standard życiowy oraz charakter i poziom wykształcenia rodziców uczniów, a także pewne istotne cechy lokalnej społeczności: pracowitość i szacunek dla pracy, upór w dążeniu do celu, stosunek do przyrody czy religijność.

Obecny w książce Katarzyny Pławeckiej opis terenu badań eksponuje nadto jego regionalną wyrazistość, ujawniającą się w lokalnej kulturze; mocne tradycje oświatowe, ze szczególnym wyeksponowaniem postaci i działalności Zofii Oleksy — miejscowej polonistki (zob. s. 94—95 i *Aneks*); bezpośredni charakter więzi społecznych oraz ważną rolę szkoły i rodziny w kształtowaniu świata wartości młodych ludzi. Autorka konstruuje go, sięgając po opracowania, których autorami są osoby (podobnie jak ona sama) urodzeniem i nierzadko stałym zamieszkaniem związane z wsiami gminy Laskowa. W ich pracach, pochodzących z różnych lat, odbija się ciągłość i zmiana w życiu lokalnej społeczności, co stwarza podstawy do dynamicznej charakterystyki badanego środowiska edukacyjnego, a w perspektywie kształtowania aspiracji edukacyjnych młodzieży daje możliwość uchwycenia stosunkowo trwałych, a także zmieniających się w czasie ich środowiskowych uwarunkowań.

Topograficzna i socjologiczno-kulturowa specyfika badanego obszaru ma też istotne znaczenie w określeniu kierunków i narzędzi podjętego przez Katarzynę Pławecką badania. Pozwala dookreślić: co i jak należy badać na takim terenie, aby ustalić rzeczywistą rolę polonistycznego kształcenia i wychowania w przygotowaniu gimnazjalistów do kontynuowania nauki. Dla uchwycenia zarówno specyfiki oddziaływań szkolnych (instytucjonalnych), jak i różnych przejawów wychowawczego oddziaływania środowiska wiejskiego w tym zakresie Katarzyna Pławecka korzysta z różnych metod i technik badawczych, między innymi z metody monografii i sondażu diagnostycznego (uczniowskie wyobrażenia dotyczące własnej przyszłości i opinie na temat gimnazjum); techniki ankiety, analizy wypowiedzi pisemnych uczniów i dokumentów szkolnych (dzienników, statystyk czytelniczych), obserwacji bezpośrednich (hospitacje lekcji) i pośrednich (rozmowy o sprawach edukacji także poza lekcjami i szkołą). W celu możliwie wszechstronnego rozpoznania uwarunkowań wiejskiej edukacji gimnazjalnej uzupełnia ten wybór narzędzi badawczych wywiadem indywidualnym (z nauczycielami, bibliotekarzami, koordynatorem radiowej sieci internetowej,

umożliwiającej mieszkańcom górskiej gminy dostęp do Internetu, oraz z dyrektorami miejscowych szkół gimnazjalnych i podstawowych).

Zgromadzony w ten sposób obszerny materiał empiryczny stanowi podstawę do ilościowej i jakościowej analizy polonistycznego przygotowania uczniów wiejskiego gimnazjum do dalszej nauki oraz opracowania rzetelnej, stale konfrontowanej „z uwarunkowaniami kulturowymi regionu oraz z założeniami teoretycznymi wysuwanymi przez MEN” (s. 100), diagnozy określonych aspektów tego przygotowania. Dotyczą one dwóch obszarów: przygotowania „sprawnościowego” uczniów do kontynuacji nauki oraz poziomu aspiracji edukacyjnych i preferencji życiowych młodzieży, a także roli przedmiotów szkolnych, zwłaszcza języka polskiego, w rozwijaniu zainteresowań uczniów (s. 99). Problematyce tej odpowiadają kolejno dwa ostatnie rozdziały książki — IV. *Polonistyczne aspekty samokształcenia młodzieży gimnazjalnej* i V. *Aspiracje edukacyjne i ich miejsce w planach życiowych gimnazjalistów*. Każdy z nich otwiera panoramiczne ujęcie podstawowych pojęć, czyli samokształcenia i aspiracji, które wyznaczają perspektywę problemowego oglądu materiału empirycznego.

W rozdziale IV Autorka skupia się na określeniu poziomu przygotowania sprawnościowego miejscowych gimnazjalistów do kontynuowania nauki, co wynika z bardzo istotnej dla samokształcenia instrumentalnej funkcji języka polskiego jako przedmiotu szkolnego. W zgromadzonym materiale empirycznym (wypełnione przez uczniów ankiety, wyniki obserwacji lekcji i analizy różnych dokumentów szkolnych oraz zeszytów uczniowskich, wywiady z nauczycielami i dyrektorami szkół) wyodrębnia i poddaje wnikliwej analizie zagadnienia: sukcesu w nauce, jego źródeł i uwarunkowań; organizacji uczniowskiego samokształcenia (czas, miejsce oraz sposoby nauki własnej, gromadzenia, wyboru i wykorzystania źródeł informacji); zainteresowań czytelniczych i ich znaczenia dla aktywności samokształceniowej gimnazjalistów. Stawiana na tej podstawie diagnoza edukacyjna (s. 157—160) świadczy o dość wysokim motywacyjnym przygotowaniu uczniów gminnych gimnazjów do dalszej nauki, w czym mają swój udział „motywy osobiste, określające kształt dalszych marzeń i pragnień młodzieży”, jak i rówieśnicy, nauczyciele oraz rodzina. Natomiast, jak stwierdza Autorka książki, „spore niedostatki przygotowania gimnazjalistów można zaobserwować na poziomach merytorycznym i sprawnościowym” (s. 157). Ujawniają się one między innymi w słabej umiejętności tworzenia notatek czy w nieskutecznych metodach uczenia się, co przekłada się na niższe, w porównaniu z ambicjami, osiągnięcia edukacyjne. Towarzyszy temu spadek ogólnego zainteresowania uczniów nauką. Trudny do spełnienia przez wiejskie szkoły okazuje się też ministerialny postulat korzystania ze współczesnych środków przekazu informacji (brak wystarczających środków finansowych na odpowiednie wyposażenie szkół, utrudniony w górskim terenie dostęp do sieci informacyjnej) i usprawniania pracy umysłowej uczniów przy zastosowaniu komputerów na lekcjach (uczniowie korzystają z nich jedynie na lekcjach informatyki).

Wskazując możliwe do uwzględnienia w wiejskich realiach sposoby podniesienia poziomu merytorycznego i sprawnościowego przygotowania uczniów do dalszego kształcenia, Autorka sugeruje zdecydowane zwiększenie ilości czasu poświęcanego na lekcjach metodyce pracy umysłowej oraz wykorzystanie „samokształcenia kierowanego, respektującego indywidualne cechy poszczególnych uczniów, ich predyspozycje intelektualne, zainteresowania i aspiracje” (s. 157—158).

Ostatni rozdział monografii, poświęcony aspiracjom edukacyjnym i ich miejscu w planach życiowych gimnazjalistów gminy Laskowa, zawiera bardzo starannie zbudowane zaplecze teoretyczno-pojęciowe rozważanego problemu oraz jego dobrze wyodrębnione i wyraźne sekwencje. Eksponują je podrozdziały, skoncentrowane na diagnozowaniu:

- życiowych planów gimnazjalistów z gminy Laskowa;
- wpływu osiągniętych przez nich wyników w nauce na projektowanie własnej przyszłości i na rozwój zainteresowań;
- zakresu i charakteru wychowawczego oddziaływania zorientowanych regionalnie lekcji;
- uczniowskich uzdolnień i talentów, których wykładnikiem są różne osiągnięcia młodzieży (np. zwycięstwa w konkursach czy udział w olimpiadach);
- przekonań nastolatków na temat możliwości realizacji własnych aspiracji edukacyjnych;
- udziału rodziców w kształtowaniu dążeń edukacyjnych wiejskich gimnazjalistów;
- uczniowskich planów/marzeń, dotyczących przyszłego zawodu i miejsca zamieszkania;
- edukacyjnych losów absolwentów miejscowych szkół gimnazjalnych.

Dostarczają one rzetelnie udokumentowanej wiedzy o tym, co i w jakim stopniu determinuje życiowe plany i dążenia edukacyjne młodzieży uczącej się w gimnazjach gminy Laskowa oraz jakie miejsce w systemie preferowanych przez nią wartości zajmuje wykształcenie. Pozwalają określić charakter i zakres wpływu edukacji polonistycznej, a zwłaszcza regionalnej, na kształt tych planów oraz możliwości ich realizacji.

Szkoda, że Autorka książki — podzielając przekonanie o aksjologicznym wymiarze współczesnej edukacji polonistycznej i odwołując się do dorobku antropocentryczno-kulturowego nurtu dydaktyki języka polskiego — w komentowaniu wyników badań (rozdziały IV i V) nie odwołała się wyraźniej do idei i koncepcji wychowania językowego. Akcentują one wagę badanej przez Katarzynę Pławecką sprawności językowej uczniów, ale podporządkowują ją formacyjnym celom przedmiotu.

Empiryczna część monografii (rozdziały III—V) odnosi się do konkretnego środowiska wiejskiego i funkcjonującego w nim gimnazjum. Diagnostyczno-

-projektujące ustalenia Autorki mają więc największą wartość dla tych, którzy na terenie gminy Laskowa odpowiadają za kondycję szkoły, organizują i realizują proces edukacyjny, oraz dla lokalnej społeczności. Podjęty w badaniu problem polonistycznego przygotowania uczniów wiejskich gimnazjów w perspektywie dalszego kształcenia, jego teoretyczne oświetlenie, sposób, kierunki i procedury badania nadają jednak książce Katarzyny Pławeckiej walor szerszej użyteczności. Zachęca ona do stałego, koniecznego wręcz w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości XXI wieku, diagnozowania sytuacji dydaktycznej i przekonuje o jego wartości.

Maria Sienko